

Декало В. О.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ДІЕСЛОВА МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто наукові погляди мовознавців щодо визначення статусу дієслів модальності у сучасній німецькій мові, інвентар дієслів модальності та місце вище згаданих дієслів у дієслівній системі сучасної німецької мови.

Ключові слова: об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, дієслова модальності, допоміжні дієслова, модальні дієслова, фразові дієслова, інфінітив.

В статье рассматриваются научные точки зрения касательно определения статуса глаголов модальности в современном немецком языке, инвентарь глаголов модальности и место данных глаголов в глагольной системе современного немецкого языка.

Ключевые слова: объективная модальность, субъективная модальность, глаголы модальности, вспомогательные глаголы, модальные глаголы, фразовые глаголы, инфинитив.

The article deals with the scientific views of linguists concerning the definition of the verbs of modality in the modern German language, the inventory of the verbs of modality and the place of the above mentioned verbs in the verbal system of the German language.

Key words: objective modality, subjective modality, verbs of modality, auxiliary verbs, modal verbs, phrasal verbs, infinitive.

Проблема модальності не є новою для мовознавства та має відносно тривалу історію вивчення. Але й на сьогоднішній день, незважаючи на велику кількість праць, проблематика модальності не отримала загальноприйнятого рішення в сучасному науковому світі. Багатоплановість та неоднозначність даної категорії дозволяє підходити до проблеми модальності з різних точок зору та проводити дослідження в різних напрямках. Вагомий внесок у дослідження даної категорії зробила ціла плеяда мовознавців. Це, насамперед, такі вчені, як Ш. Баллі (1995), В. В. Виноградов (1971; 1975), Ф. Палмер (1990), О. В. Бондарко (1990).

Модальність – категорія мови та мовлення, що виражає реальні/нереальні відношення висловлювання до дійсності, цільову настановку мовця або суб'єктивну кваліфікацію ним повідомлення. У лінгвістиці категорія модальності детально описана В. В. Виноградовим, який надав даній категорії функціонального характеру. Залежно від засобів вираження реальності й ірреальності дослідник виокремив об'єктивну і суб'єктивну модальність [2, с. 462].

У германістиці Г. Хельбіг та Й. Буша дефінують категорію об'єктивної

модальності як спосіб представлення відносин між суб’єктом речення та дією, вираженою інфінітивом (можливість, необхідність, дозвіл, заборона, бажання тощо). Суб’єктивна модальність – це спосіб, яким мовець відноситься до позначеної дію, перш за все його оцінка реальності даного дії (припущення тощо) [9, с. 131]. Модальність, як об’єктивна, так і суб’єктивна, виражається рядом граматичних та лексичних засобів: спеціальними формами способів дієслова, модальними словами, модальними дієсловами, інтонаційними засобами. У сучасній німецькій мові релевантне місце серед них займають модальні дієслова. Семантично схожими до них в плані вираження модальності є дієслова модальності.

Актуальність обраної теми пов’язана з невинним зростанням інтересу дослідників до вивчення категорії модальності, потребою в знаннях сутності й особливо засобів вираження категорії модальності, за допомогою яких мовець виражає своє відношення до змісту висловлювання. **Мета** пропонованої розвідки є систематизація наукових поглядів мовознавців щодо визначення статусу дієслів модальності у сучасній німецькій мові. Її **предметом** є інтерпретація дієслів модальності в сучасній німецькій мові. **Наукова новизна** роботи зумовлюється тим, що у ній пропонується критичний аналіз існуючих дефініцій дієслів модальності в германістиці.

У лінгвістичній літературі поряд з власне модальними дієсловами існують дієслова, які характеризуються схожою семантикою. Ці дієслова є непрототипічними засобами вираження суб’єктивної модальності, оскільки більшість з них може використовуватися і в якості самостійних повнозначних дієслів. Вище згадані дієслова були предметом багатьох мовознавчих досліджень, але вони не є досконало вивченим явищем. Саме тому, існує певний ряд положень, які є дискусійними, а саме: а) назва даних дієслів; б) інвентар дієслів модальності; в) їх місце в системі дієслова сучасної німецької мови.

У германістиці можна знайти ряд різноманітних перифраз до поняття дієслова модальності (*Modalitätsverben* – У. Енгель; Х. Альтман та С. Ханеман; Х. -В. Еромс; К. Вельке): напівмодальні дієслова (*Halbmodale* – Г. Ціфонун; Х. Альтман та С. Ханеман; К. Пітнер та Ю. Берман), модифікуючі дієслова (*modifizierende Verben* – В. Кюршнер; Е. Хенчель та Х. Вейдт; автори граматики Дуден), квазімодальні дієслова (*quasi-modale Verben* – Х. Вайнріх), дієслова з функцією модальних модифікаторів присудка (Н. П. Мерзлякова). На наш погляд, назва “дієслова модальності” є найбільш вдалою, тому що вони виражають суб’єктивне відношення до позначуваної дії, є засобами модальності.

У германістиці виділення дієслів модальності сучасної німецької мови в окрему підгрупу викликає деякі труднощі, які можливо зумовлені двозначним характером даних дієслів, які одночасно належать і до групи повнозначних дієслів, і до вище згаданої групи.

Ульріх Енгель визначає нижче подані дієслова як “дієслова модальності” (Modalitätsverben): *anheben, anstehen, belieben, drohen, gedenken, geruhen, sich (ge)trauen, haben, pflegen, scheinen, sich scheuen, sein, stehen, umhin können, sich unterstehen, sich vermessen, vermögen, versprechen, verstehen, wissen* [6, с. 477; 7, с. 93].

Ханс-Вернер Еромс також називає такі дієслова *brauchen, drohen, gedenken, sich (ge)trauen, haben, scheinen, sein, suchen, stehen, umhin kommen, sich unterstehen, vermögen, versprechen* “дієсловами модальності” [8, с. 148-152].

Ханс Альтман та Сюзана Ханеман класифікують наступні дієслова як “дієслова модальності” або “напівмодальні дієслова” (Halbmodale), впорядкувавши їх за зменшувальною близькістю до модальних дієслів та збільшувальною схожістю до службових дієслів: *brauchen, drohen, belieben; pflegen, bleiben; gedenken, planen, vermögen; gelten, geben* (“*deutlich machen*”); *kriegen, bekommen, wissen; beabsichtigen, geruhen, bitten, helfen; scheinen, versprechen, hoffen, wünschen, zögern, vermessen, verstehen; erlauben, finden; фразові дієслова anfangen, aufhören, anheben, beginnen; stehen* [3, с. 73].

Клаус Вельке класифікує дієслова *scheinen, pflegen, brauchen, drohen, suchen* як “дієслова модальності” [15, с. 203-207].

Вілфрід Кюршнер називає дієслова *drohen, haben, lassen, pflegen, scheinen, vermögen versprechen* “модифікуючими” (modifizierende Verben) [11, с. 89].

Карін Пітнер та Юдіт Берман виділяють дієслова *scheinen, versprechen, drohen* як напівмодальні (з семантичної точки зору) [13, с. 20].

Ельке Хенчель та Харальд Вейдт наголошують на тому, що поряд з власне модальними дієслова особливо слід виділити так звані “модифікуючі дієслова”, які утворюються групу дієслів, що модифікують певним чином висловлювання іншого дієслова. До таких дієслів, в першу чергу, на лежать дієслова *pflegen, scheinen, vermögen* [10, с. 83].

Герхард Хельбіх та Йоахім Буша виокремлюють невелику групу дієслів, які схожі до модальних дієслів. До даної групи належать наступні: *bleiben* (лише з дієсловами, які позначають положення в просторі), *brauchen* (лише з заперечною часткою *nicht* – як заперечення до *müssen*), *scheinen, bekommen, belieben, drohen, gedenken, kommen, pflegen, suchen, verstehen, wissen* [9, с. 126-127].

Автори граматики Дуден трактують дієслова *pflegen, vermögen, drohen, scheinen* [4, с. 92] та *versprechen, haben, sein* [5, с. 433] як “модифікуючі”.

Харальд Вайнріх виділяє “квазімодальні дієслова”, які семантично та формально близькі до модальних дієслів. Семантично подібними до:

können – *vermögen, wissen, verstehen, imstande sein;*

müssen – *nötig haben, gehalten sein, verpflichtet sein, gezwungen sein;*

nicht müssen – *davon befreit sein, dispensiert sein*;
 dürfen – *wagen, erlauben, gestatten, genehmigen*;
 wollen – *gedenken, planen, beabsichtigen, sich vornehmen, darauf sinnen, versprechen*;
 sollen – *veranlasst sein, gehalten sein*;
 mögen (nicht) – *wünschen, hoffen, dazu neigen, zögern, besorgt sein, fürchten, Angst haben, davon zurückschrecken* [14, с. 315].

Детально досліджено та описано неперотипічні засоби вираження суб’єктивних модальних значень у дисертаційній праці Мерзлякової Н. П. [1], в якій представлено 80 дієслів сучасної німецької мови, які поєднуються з інфінітивом повнозначного дієслова за допомогою частки *zu* та виконують поряд з власне модальними дієсловами функцію модальних модифікаторів присудка: *sich abmühen, sich angewöhnen, sich anschicken, sich anstrengen, sich ärgern, aufgeben, aushalten, beabsichtigen, bedauern, bedeuten, sich beeilen, begehren, beglücken, bekommen, belieben, sich bemühen, bereuen, beschließen, bleiben, brauchen, brennen, bringen, denken, drohen, einfallen, sich entscheiden, sich entschließen, erwägen, erwarten, sich freuen, fürchten, geben (es gibt), gedenken, gelingen, gelten (es gilt), sich genieren, sich getrauen, glücken, haben, haßen, hoffen, sich hüten, interessieren, kriegern, leicht fallen, lieben, liegen daran, sich lohnen, neigen, nützen, pflegen, planen, säumen, schaffen, sich schämen, sich scheuen, schwer fallen, sein, streben, suchen, sich trauen, tun (es tut gut/leid/weh), sich unterstehen, verdienen, verfehlen, vermeiden, vermögen, versprechen, verstehen, versuchen, vorhaben, sich vornehmen, vorziehen, wagen, sich weigern, wissen, sich wundern, wünschen, zögern, zweifeln*. Деякі дієслова з вище поданого переліку здатні використовуватися як модусні, приєднуючи підрядні речення зі сполучником *dass*: *sich angewöhnen, sich anstrengen, sich ärgern, aushalten, beabsichtigen, bedauern, bedeuten, beglücken, sich bemühen, bereuen, beschließen, drohen, einfallen, erwägen, erwarten, sich freuen, fürchten, sich genieren, hoffen, interessieren, liegen daran, sich lohnen, planen, schaffen, sich schämen, tun (es tut gut/leid/weh), verdienen, versprechen, sich wundern, wünschen*.

Кількісний склад інвентаря групи дієслів модальності можна представити в таблиці.

Згідно таблиці, кількість дієслів, які належать до групи дієслів модальності, значно різниться. Найвищу частотність мають такі дієслова, як *scheinen, pflegen, drohen, vermögen, suchen, versprechen, brauchen*.

Оскільки дієслова модальності є неперотипічними засобами вираження суб’єктивної модальності, то доречно було б виділити подібні та відмінні риси дієслів модальності по відношенню до модальних.

Таблиця 1

Інвентар дієслів модальності (за сучасними германістами)

Наталія Мерзлякова	<i>sich abmühen, sich angewöhnen, sich anschicken, sich anstrengen, sich ärgern, aufgeben, aushalten, beabsichtigen, bedauern, bedeuten, sich beeilen, begehren, beglücken, bekommen, belieben, sich bemühen, bereuen, beschließen, bleiben, brauchen, brennen, bringen, denken, drohen, einfallen, sich entscheiden, sich entschließen, erwägen, erwarten, sich freuen, fürchten, geben (es gibt), gedenken, gelingen, gelten (es gilt), sich genießen, sich getrauen, glücken, haben, haßen, hoffen, sich hüten, interessieren, kriegen, leicht fallen, lieben, liegen daran, sich lohnen, neigen, nützen, pflügen, planen, säumen, schaffen, sich schämen, sich scheuen, schwer fallen, sein, streben, suchen, sich trauen, tun (es tut gut/leid/weh), sich unterstehen, verdienen, verfehlen, vermeiden, vermögen, versprechen, verstehen, versuchen, vorhaben, sich vornehmen, vorziehen, wagen, sich weigern, wissen, sich wundern, wünschen, zögern, zweifeln.</i>	80
Ханс Альтман та Сюзана Ханеман	<i>brauchen, drohen, belieben; pflügen, bleiben; gedenken, planen, vermögen; gelten, geben; kriegen, bekommen, wissen; beabsichtigen, geruhen, bitten, helfen; scheinen, versprechen, hoffen, wünschen, zögern, vermessen, verstehen; erlauben, finden; anfangen, aufhören, anheben, beginnen; stehen</i>	31
Харальд Вайнріх	<i>vermögen, wissen, verstehen, in stände sein; nötig haben, gehalten sein, verpflichtet sein, gezwungen sein; davon befreit sein, dispensiert sein; wagen, erlauben, gestatten, genehmigen; gedenken, planen, beabsichtigen, sich vornehmen, darauf sinnen, versprechen; veranlasst sein, gehalten sein; wünschen, hoffen, dazu neigen, zögern, besorgt sein, fürchten, Angst haben, davon zurückschrecken</i>	29
Ульріх Енгель	<i>anheben, anstehen, belieben, drohen, gedenken, geruhen, sich (ge)trauen, haben, pflügen, scheinen, sich scheuen, sein, stehen, umhin können, sich unterstehen, sich vermessen, vermögen, versprechen, verstehen, wissen</i>	21
Ханс-Вернер Еромс	<i>brauchen, drohen, gedenken, sich (ge)trauen, haben, scheinen, sein, suchen, stehen, umhin kommen, sich unterstehen, vermögen, versprechen</i>	13
Герхард Хельбіх та Йоахім Буша	<i>bleiben, brauchen, scheinen, bekommen, belieben, drohen, gedenken, kommen, pflügen, suchen, verstehen, wissen</i>	12
Вілфрід Кюршнер	<i>drohen, haben, lassen, pflügen, scheinen, vermögen, versprechen</i>	7
Автори граматики Дуден	<i>pflügen, vermögen, drohen, scheinen, versprechen, haben, sein</i>	7
Клаус Вельке	<i>scheinen, pflügen, brauchen, drohen, suchen</i>	5
Ельке Хенчель та Харальд Вейдт	<i>pflügen, scheinen, vermögen</i>	3
Карін Пітнер та Юдіт Берман	<i>scheinen, versprechen, drohen</i>	3

Модальні дієслова та дієслова модальності мають наступні спільні ознаки згідно критерій виокремлення Г. Ольшлегера [12] та Г. Ціфонун [16]:

- не утворюють наказового способу (**Schein zu arbeiten!*);
- не можуть утворювати пасивний стан (**Er wurde gepflegt, jeden Morgen zu joggen!*), але інфінітив, яким керує дієслово модальності, може мати пасивний стан (... , *weil er von den Leuten beeindruckt zu werden vermochte*);
- підмет модального дієслова та дієслова модальності ідентичний з підметом інфінітивного дієслова (ідентичність суб’єкта – Subjektidentität);
- не має власних валентних рамок та власного підмета. Це можна прослідкувати на прикладах. Відсутність дієслова модальності в реченні (1) впливає на семантичну зміну в реченні (2), але зміна валентності не відбувається: (1) *Bevor sie den Aufprall hörte, schien das Auto zu bremsen.* (2) *Bevor sie den Aufprall hörte, bremste das Auto.*

– допускає будь-яку можливу пасивну форму повнозначного дієслова: (1) *An diese Sache scheint ernsthaft herangegangen zu werden.* (2) *An diese Sache darf ernsthaft herangegangen zu werden.* В принципі дозволяються всі темпоральні форми повнозначного дієслова.

Модальні дієслова та дієслова модальності мають багато спільного, але вони також характеризуються відмінними рисами, а саме:

– на відміну від модальних дієслова модальності не утворюють аналітичних часових форм типу: (1) **Karl hat zu schlafen geschienen*; але (2) *Karl hat schlafen sollen.*

– дієслова модальності потребують інфінітив з часткою *zu*, а модальні – інфінітив без частки *zu*: (1) *Robert verstand meisterhaft zu schwindeln*; (2) *Robert soll meisterhaft schwindeln.*

– дієслова модальності в 1-й та 3-й особі однини дійсного способу теперішнього часу мають різні закінчення: (1) *Er darf rauchen, ich darf rauchen* (Modalverben); (2) *Er scheint zu kommen, ich scheine zu kommen* (Halbmodale).

– дієслова модальності виражають найчастіше модальне відношення. Це відношення в більшості дієслів модальності існує між суб’єктом (підметом) та змістом (яке виражається інфінітивною фразою) – так як і в модальних дієслів; але в деяких (*drohen, sich unterstehen*) дане модальне відношення існує між мовцем та змістом.

– диференційною ознакою слід вважати те, що конструкція з дієсловами модальності може бути замінена підрядним реченням з *dass*: “... , *weil Anna verspricht, das ganze Essen zu bezahlen / dass sie das ganze Essen bezahlt*”.

Дієслова модальності, так як допоміжні (*Auxilierverben*) та модальні (*Modalverben*) дієслова, належать до групи другорядних дієслів (*Nebenverben*), специфікою яких є те, що вони керують валентністю інших дієслів. В той час, як допоміжні дієслова (напр. *werden, gehören*) використовуються лише у поєднанні з партиципом II, модальні та дієслова модальнос-

ті керують інфінітивом. Місце дієслів модальності серед дієслів німецької мови згідно класифікації У. Енгеля можна представити у графічній формі:

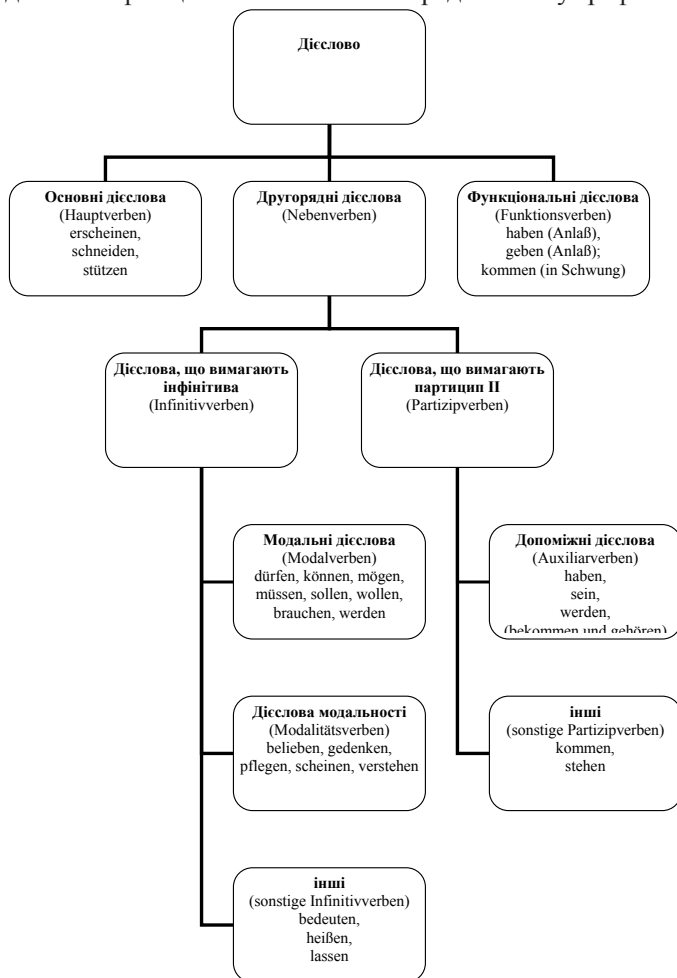

Рис. 1. Система дієслів сучасної німецької мови (за У. Енгелем)

Таким чином, коливання у найменуванні досліджуваних дієслів свідчить про недостатню розробленість даної проблеми та про відсутність чітких критеріїв інтерпретації дієслів модальності. Що, в свою чергу, спричинює коливання їх кількості серед лінгвістів (від 3 до 80, див. табл. 1). До групи дієслів модальності можна віднести такі дієслова як *scheinen*, *pflegen*, *drohen*, *vermögen*, *suchen*, *versprechen*, *brauchen*, які характеризу-

ються високим ступенем граматикалізації. Група дієслів модальності відрізняється за структурно-семантичними ознаками, по-перше, від повнозначних та функціональних дієслів наявністю модальної забарвленості, а по-друге, від власне модальних дієслів тим, що модальні дієслова є засобами вираження як об’єктивної, так і суб’єктивної модальності, а дієслово модальності – лише суб’єктивно; формально останні приєднують інфінітивну конструкцію з часткою *zu*, яка може бути замінена підрядним реченням зі сполучником *dass*. Перспективними є подальші дослідження дієслів модальності у синхронічному та діахронічному аспектах.

Бібліографія:

1. Мерзлякова Н. П. Система непрототипических средств выражения субъектных модальных значений: дис. ... кандидата фил. наук / Мерзлякова Наталия Павловна. – Ижевск, 2010. – 174 с.
2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава: Довкілля. – К, 2010. – 844 с.
3. Altmann H. Prüfungswissen: Syntax / H. Altmann, S. Hahnemann. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2010. – 224 S.
4. Drosdowski G. Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Band 4 / Günther Drosdowski. – Mannheim: Duden, 1995. – 864 S.
5. Eisenberg P. Duden: Die Grammatik. Band 4 / Peter Eisenberg. – Mannheim: Duden, 2005. – 1343 S.
6. Engel U. Deutsche Grammatik / Ulrich Engel. – Heidelberg: Groos, 1996. – 885 S.
7. Engel U. Kurze Grammatik der deutschen Sprache / Ulrich Engel. – München: Judicium, 2002. – 190 S.
8. Eroms H. -W. Syntax der deutschen Sprache / Hans-Werner Eroms. – Berlin: Walter de Gruyter, 2000. – 510 S.
9. Helbig G. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. – Leipzig: Enzyklopädie, 1987. – 737 S.
10. Hetschel E. Handbuch der deutschen Grammatik / E. Hetschel, H. Weydt. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – 525 S.
11. Kürschner W. Grammatisches Kompendium: Systematisches Verzeichnis grammatischer Grundbegriffe / Wilfried Kürschner. – Tübingen: A. France Verlag, 2008. – 302 S.
12. Öhlschläger G. Zur Syntax und Semantik der Modalverben des Deutschen / Günther Öhlschläger. – Tübingen: Max Niemeyer, 1989. – 270 S.
13. Pittner K. Deutsche Syntax: Ein Arbeitsbuch / K. Pittner, J. Berman. – Tübingen: Gunter Narr, 2008. – 200 S.
14. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache / Harald Weinrich. – Mannheim: Duden, 1993. – 1111 S.
15. Welke K. Einführung in die Satzanalyse / Klaus Welke. – Berlin: Walter de Gruyter, 2007. – 374 S.
16. Zifonun G. Grammatik der deutschen Sprache / Gisela Zifonun. – Berlin: Walter de Gruyter, 1997. – 2573 S.